

kleuter onderwijs

DE KLEUTERLEIDSTER ALS MOEDERTAALLERAAR

Ellen Loos, hoofd van een kleuterschool in Dordrecht, voelt zich als kleuterleidster-moedertaalleraar niet verwant met leraren Nederlands, die bijna uitsluitend de op de universiteit of tijdens de mo-opleiding opgedane kennis doorgeven. Wie van hen voelt zich verwant met Ellen Loos?

Zij vindt dat moedertaal geen vak behoort te zijn op de kleuterschool. Het onderwijs op de kleuterschool richt zich op de totale ontwikkeling van het kind en de taalontwikkeling is daarbij slechts een van de daarin te onderscheiden ontwikkelingsgebieden.

In het voortgezet onderwijs wordt meer en meer gepleit voor projectmatig en geïntegreerd moedertaalonderwijs – waarbij dus moedertaal als een apart vak wordt losgelaten – maar, zo luidt de opvatting van Ellen Loos, bij het kleuteronderwijs dreigt juist een tegengestelde ontwikkeling te ontstaan.

Ben ik een leraar moedertaal?

Bij de vraag: wat is een moedertaalleraar? denk ik in de eerste plaats aan iemand die het vak Nederlands geeft zoals hij dat op de universiteit of in de mo-opleiding heeft geleerd. In die zin voel ik weinig verwantschap met een moedertaalleraar. Ik begeleid echter wel kleuters in hun taalontwikkeling en om die reden beschouw ik me toch wel als een moedertaalleraar.

In vergelijking met haar collegae bij het voortgezet onderwijs – en veel-

al ook met onderwijzers – vat de kleuterleidster haar taak als moeder-taalleraar principieel anders op. Moedertaal in de kleuterschool is géén vak! Kenmerkend voor het kleuteronderwijs is, dat het uitgaat van de totale ontwikkeling van het kind, te onderscheiden in een aantal ontwikkelingsgebieden waarvan de taalontwikkeling er één is. Het doel van het kleuteronderwijs is die ontwikkeling te observeren, te stimuleren en te activeren. Dit doel is steeds uitgangspunt bij alle activiteiten. Het accent kan hierbij primair liggen op een van de ontwikkelingsgebieden, maar is daarbij nooit los te koppelen van andere ontwikkelingsgebieden. De ontwikkeling is wel te onderscheiden, maar nooit te scheiden in ...¹

Ervaring heeft bij mij het besef doen groeien, dat we taalontwikkeling teveel koppelen aan een scala van activiteiten waarvan we verwachten dat ze taalactiverend werken. Dat de natuurlijke omgang, het bezig zijn met kinderen, een heel belangrijke bijdrage levert aan de taalontwikkeling lijkt soms wat vergeten te worden. Dat besef heeft tot gevolg gehad dat ik me kritischer ben gaan opstellen tegenover mijn eigen taalgedrag en vooral op de volgende aspecten ben gaan letten, die mij opvallen in de communicatie tussen volwassenen en jonge kinderen.

Ten eerste Volwassenen hanteren bewust een andere taal met veel synoniemen en verkleinwoorden en met een 'kinderlijke' intonatie.

Ten tweede Kinderen zijn niet altijd in staat zich door middel van taal te uiten. Volwassenen weten dat en accepteren dat, maar mijns inziens vaak té gemakkelijk. Als een kind doorkrijgt dat het ons met één woord iets duidelijk kan maken, zal het er niet gauw toe komen méér woorden te gebruiken. We activeren zijn taalgebruik dus niet. Ik probeer daar tegenover te stellen:

a. een zo natuurlijk mogelijk taalgebruik

b. een afwachtende houding en dus niet als een automaat gaan invullen, aanvullen of corrigeren.

Taalontwikkeling en sociale vorming gaan hand in hand

De taalontwikkeling is naar mijn mening onlosmakelijk verbonden met de sociale ontwikkeling. De mens is een sociaal wezen, dat bestaat bij de gratie van de ander. De taal is een elementair middel om als sociaal wezen te kunnen functioneren. Het belangrijkste 'einddoel' van de taalontwikkeling zou moeten zijn het verkrijgen van een grotere sociale weerbaarheid. Die grote sociale weerbaarheid zou dan inhouden:

Ten eerste naar jezelf toe: in staat zijn gevoelens te uiten en in staat zijn een mening te vormen.

Ten tweede naar de ander toe: in staat zijn je gevoelens voor een ander te verwoorden, in staat zijn te luisteren en vooral kritisch te luisteren, in

staat zijn meningen tegenover en naast elkaar te zetten met het doel echte communicatie tot stand te brengen en in staat zijn medeverantwoordelijkheid te dragen.

Hieruit blijkt dat ik het sociale aspect bij de taalontwikkeling als het meest waardevolle beschouw.

In mijn werksituatie probeer ik uiteraard hieraan te werken. Dat houdt in dat ik binnen mijn werksituatie naast de taalontwikkeling de sociale vorming erg belangrijk vind. Dit komt onder andere tot uiting door met de kinderen te praten over: Wie ben ik?, Wie is de ander?, Hoe ga ik daarmee om?, Hoe werken we samen aan een goede sfeer in de groep?, Wat doe je in conflictsituaties?

Ook probeer ik eraan te werken door de kinderen een eigen stukje verantwoordelijkheid te geven (de kinderen bepalen voor een groot deel zelf of met anderen hun werkzaamheden tijdens het werkuur). Die kinderen die dat aankunnen, houden bij wat ze aan activiteiten gedaan hebben. Ze gebruiken daarvoor een schrift waarin de werkzaamheden door symbolen worden weergegeven. Werkwijze, resultaat en eventueel de keuze voor een bepaalde activiteit worden zoveel mogelijk besproken.

De kleuters dragen ook voor het samenwerken in groepen een stukje verantwoordelijkheid: iedereen is verantwoordelijk voor het goed functioneren van de groep. Daarvoor stellen we met elkaar een aantal 'groepsregels' op, gericht op materiaalgebruik, samenwerking, enzovoort.

Tenslotte probeer ik eraan te werken door de kinderen met elkaar te laten praten over bijvoorbeeld: ervaringen thuis, op school, enzovoort, en het werk, tekeningen, bouwwerken, toneelstukjes, groepsactiviteiten, enzovoort.

Alles wat er aan moedertaalonderwijs gebeurt in het kleuteronderwijs gaat zoveel mogelijk uit van de beleavingswereld van het kind en gebeurt in de spelsfeer. Wie kinderen wil activeren en stimuleren, zal uit moeten gaan van datgene wat het kind op dat moment het meest aanspreekt. Daarmee wordt de belangstelling gewekt en daardoor wordt het kind gemotiveerd. Ik vind het erg belangrijk dat kinderen gemotiveerd zijn om iets te willen leren, want dan alleen bereik je resultaten.

Een aantal activiteiten die het meest nadrukkelijk gericht zijn op de taalontwikkeling, betreft onder meer:

het groepswerk (praten over ..., informatie geven en krijgen over ...)

vertellen/voorlezen (over situaties uit het dagelijks gebeuren en over situaties in de fantasiesfeer)

poppenkastspel (door kinderen gespeeld, door de leidster gespeeld)
dramatiseren

het werkuur, waarin allerlei taal/denkhandelingen worden verricht met

allerlei materialen (rubriceren, klassificeren, sorteren, associëren, completeren, enzovoort; het overleg, het bespreken, het rollenspel, het vinden van oplossingen)

allerlei taalspelletjes (bijvoorbeeld met begrippen, raadselspelletjes, oriëntatiespelletjes, spelletjes met vorm en kleur)

werken met poëzie, waaronder bijvoorbeeld het aanleren van opzegversjes.

Daarnaast is er een aantal activiteiten die in eerste instantie misschien wat minder gekoppeld zijn aan de taalontwikkeling, maar die daaraan toch bijdragen, bijvoorbeeld:

het bewegingsonderwijs, waarbij het kind in voortdurende relatie met de ruimte, ervaringen opdoet, zoals: ergens overheen gaan, ergens onderdoor gaan, ergens tussen gaan, ergens langs gaan, erop, eraf, in, op, enzovoort

de muzikale vorming, waarbij ook een groot stuk creatief taalgebruik aan de orde komt, bijvoorbeeld: het benoemen van klanken en geluiden, het improviseren door bijvoorbeeld zelf teksten te maken. Daarnaast het geconfronteerd worden met: klank en ritme van de taal; muzikale begrippen zoals: hoge en lage tonen, lange en korte tonen, vlugge en langzame tempo's in de muziek, harde en zachte klanken, geluiden en muziek.

Wil je ook bij deze activiteiten optimaal aan de taalontwikkeling werken, dan zul je ervaringen bewust moeten maken door erover te praten. Belangrijk hierbij is, dat dit zo natuurlijk mogelijk gebeurt zonder dat er een overdreven nadruk op komt te liggen.

Samenvattend zouden de doelen van het moedertaalonderwijs op de kleuterschool als volgt kunnen worden onderscheiden:

- * het kunnen hanteren van taal als communicatiemiddel (waaronder spreek- en luistervaardigheid)
- * de uitbreiding van de woordenschat
- * de confrontatie met gesproken en geschreven taal
- * het leren hanteren van begrippen, nodig om het cursorisch onderwijs te kunnen volgen
- * het op speelse wijze geconfronteerd worden met de klank en het ritme van de taal (waaronder intonatie en rijm)
- * het op speelse wijze geconfronteerd worden met de opbouw van woord en zin
- * het verkrijgen van symboolbewustzijn.

Samenvattend vind ik met betrekking tot de werkwijzen belangrijk:

- * de interactie tussen kind en leidster en tussen de kinderen onderling
- * dat alles wat je de kinderen aanbiedt uitgaat van hun belevingswereld
- * de motivatie
- * dat leren gebeurt via doen en ontdekken
- * het overleg.

Gevaren?

De ontwikkeling die het kleuteronderwijs heeft doorgemaakt, kan ik alleen maar positief waarderen. De doelen, uitgangspunten en werkwijzen spreken mij in deze onderwijsvorm het meest aan. Ik ben me er daarbij wel van bewust dat het werken in de kleuterschool, meer dan in andere onderwijsvormen, sterk persoonsgebonden is. Er zijn geen methodes die je stapje voor stapje bij de hand nemen, er wacht geen examen, er is geen minimum leerpakket, er is eigenlijk niemand die precies kan aangeven wat een kleuter na twee jaar kleuteronderwijs zou moeten kennen en kunnen.

Inzet en creativiteit van de kleuterleidster, mogelijkheden en onmogelijkheden van het kind bepalen het resultaat. Een resultaat dat geen gemeenschappelijk goed is, maar per kind verschilt. Gelukkig maar!

De consequentie daarvan is, dat het onderwijsgebeuren op de kleuterschool voor een buitenstaander allemaal wat vaag blijft. De ontwikkelingen rond integratie van kleuter- en lager onderwijs vragen duidelijkheid hieromtrent.

Het grijpen naar schoolrijpheidstesten, leesvoorwaardentoetsen en speelwerkbladen bewijst dat men zoekt naar zekerheden. Ook de kleuterleiders willen meer zekerheid, waar het gaat om het vaststellen van het ontwikkelingsniveau van het kind: De intellectuele aspecten van de ontwikkeling zijn gemakkelijker te toetsen; gaat het kleuteronderwijs daarom die kant uit, dan betekent dat een overwaardering voor de intellectuele vorming. Mogelijk speelt hierbij het argument van een soort statusverhoging een belangrijke rol.

Wanneer we een betere systematiek willen aanbrengen in het kleuteronderwijs, dan zal dat mijns inziens neerkomen op een betere systematiek in denken en handelen van de kleuterleidster en in het vastleggen van gegevens ten aanzien van alle ontwikkelingsgebieden, waarbij de totaliteit niet vergeten mag worden. Ik vind het verwerpelijk als er ook binnen het kleuteronderwijs een situatie ontstaat waarin we met z'n allen een soort eindstreep zouden moeten halen.

Als men oprecht zoekt naar mogelijkheden om het proces van de individuele, veelzijdige ontwikkeling van het kind voort te zetten, is men bezig met een inhoudelijke integratie tussen kleuter- en basisonderwijs. Maar dat heeft consequenties voor het totaal van het onderwijs, terwijl er nu mijns inziens teveel aandacht besteed wordt aan het bezig zijn met niet meer dan deelaspecten, waarbij eigenlijk het lees- en rekenonderwijs van de basisschool het voornaamste uitgangspunt is.

Noot

- 1 Zie ook het artikel van Carla Reijnhoudt in *Moer* 1976: 5.